

Středověký les, jeho využití, mýcení a tzv. žďáření (Dominik Hanáček)

Středověká vnitřní kolonizace jako důvod odlesňování

Na začátku vrcholného středověku, v době, kdy vrcholila takzvaná středověká transformace, která sebou nesla řadu inovací a demografická křivka směřovala jasně nahoru byla nutnost začít sídlit i v méně výhodných přírodních podmínkách a zároveň hustěji osídlit staré sídelní území. To vedlo ke zcela zásadnímu odstraňování lesa a tvorby kulturní krajiny, která předtím ani potom nedosahovala takového nízkého stavu lesů jako právě ve vrcholném středověku, kdy i do té doby nedotčené lesy začali měnit svou podobu. Krajina se stala nejvíce postižená oblast touto středověkou transformací. Cílem bylo získat jak ornou tak stavení plochu. Další podstatný důvod odlesňování byl nárůst spotřeby dřeva na tavbu železa, které se stalo jednou ze základních surovin středověku a její produkce značně stoupla, ale i jiných řemesel, které vyžadovali velký objem topiva. Archeoenvironmentální data však naznačují že tyto lesy mýcené ve 13. století byli už dlouhou dobu ovlivňováni člověkem.

Metody odlesňování

Žďáření neboli vypalování lesního porostu je způsob odlesnění, který je primárně využíván z důvodu zkvalitnění obhospodařované půdy.

Mýcení neboli kácení je metoda odlesňování při které se používají ruční nástroje, zejména pily a sekery. Dále se kmeny zpracovávali pomocí pořízů, teslic a odkorňovačů. Klučení se používá až na závěr kdy se odstraňují pařezy vzniklé z mýcení lesa.

Mohla se provádět také kombinace těchto dvou metod, kdy se les pokácel a následně se zbytek porostu vypálil.

Nakonec se celý takto upravený prostor překopal motykou kvůli lepšímu provzdušnění půdy.

Obnovení lesa

Výmladkové lesy neboli pařeziny jsou lesy, které vzniká ze starších pařezů. Je to jeden z nejstarších způsobů lesního hospodářství a nejstarší doklady o výmladkových lesích pochází ze 13. století. Jejich rozsah uvádějí autoři dokumentující výsledky studia jejich rozšíření na Moravě v pozdním středověku 20% celkové rozlohy území. Dodnes mají jak ekologický tak historický a kulturní význam. Většinou se vážou jak na středověké tak i starší osídlení.

Využití lesa jako materiál

Dřevo jako materiál na topení se využívalo jako sběr klestí, tak záměrné dělání zásob těžebního dřeva na dlouhá zimní období, kdy už jen větve nepostačovali. Využívali se veškeré druhy dřeva, ale hlavně tvrdé dřeva pro svou vysokou výhřevnost.

Dále se dřevo využívalo jak na různorodé výrobky, tak jako vedle kamene dominantní stavební materiál. Například z jasanu se vyráběli na nástroje a zbraně, z buku různé nádoby, misky a jiné věci, které přicházeli do styku s potravinami (z dubu se nedělali kvůli obsahu jedovatých tříslovin ve dřevě), naopak dub byl velmi ceněný pro své vlastnosti ve stavebnictví, stejně tak vrbové proutí z kterých se dělal výplet stěn obydlí i plotů

Využití lesa jako prostor

Lesní řemesla, jsou řemesla, která jsou úzce spjatá s lesem surovinově i místě, to znamená, že využívali materiál z lesa, ale také se v lese nacházeli. Patří mezi ně uhlířství (pálení dřevěného uhlí v milířích), dehtářství (výroba dehtu v dehtářských pecích), draslařství (výroba potaše z popela spáleného dřeva- neboli uhličitanu draselného), smolaření (získávání pryskyřice z lesních stromů), vápenictví (pálení vápna z vápence) a lesní včelařství neboli brtnictví. V některých regionech našly v lese uplatnění i méně známá řemesla například výroba pokrývek hlavy z chorošů na Valašsku.

Velmi výrazným prvkem využití lesa byla také pastva dobytka prakticky všeho druhu. K dispozici měli veškerou vegetaci od mladých výhonků (vlivem toho se lesní vegetace hůře regenerovala, proto vznikají například hlavaté vrby, které byli odřezávány vysoko tak, aby na ně nemohla zvířata dosáhnout), přes byliny, lesní plody a větve. Dobrým příkladem mohou být prasata, která se pásávala v bukových a dubových lesích pro lesní plody jako byli bukvice a žaludy.

Lov a sběr byli ve středověku a obecně v zemědělské části historie spíše doplňkovými činnostmi využívanými převážně v lese hlavně v dobách krize a po celý středověk vyššími společenskými třídami. Sbíraly se lesní plody, ale i houby, byliny a další komodity využívané převážně vesnickým obyvatelstvem.

Symbolický význam středověkého lesa

Les byl ve středověku spjatý s mnoha nebezpečími, které pocházeli z racionálních i iracionálních důvodů. Těmi racionálními důvody se myslí různá divoká zvířata, ale i nebezpeční lidé jako lapkové, zbojníci či loupeživí rytíři. Les odjakživa představoval nepřehledný temný prostor obývaný duchy a jinými nadpřirozenými bytostmi a pověstmi různého charakteru, které se udrželi z pohanských dob až do křesťanského středověku. Na druhou stranu měl les jednu z klíčových rolí každodenního života středověkého člověka.

Prameny

Možností výzkumu lesa jako fenoménu středověké kulturní krajiny je velké množství. Z toho se nejvýznačněji jeví. Výsledkem kombinace map, palynologie, archeobotaniky a dalších přírodních věd můžou být geobotanické rekonstrukce, které ukazují jaký byl rozsah lesů ve středověku. Dále například pomocí sondáží se ve zvodněném prostředí se dají najít zbytky pokácených stromů i se stopami opracování pomocí železných nástrojů.

Případová studie

Vztah zaniklých plužin k rozloze lesů na Dražanské vrchovině v období vrcholného feudalismu

Dražanská vrchovina byla před středověkou kolonizací většinou pokryta lesy a velice málo osídlena. Ve 12. století se to však změnilo a začali zde vznikat první osady a region Dražanské vrchoviny byl najednou značně zalidněn. Přesto i tak velká část zůstala pokrytá lesy. Na konci středověku vlivem různých příčin tak zaniklo osad a jejich plužin skoro polovina. Od konce středověku do dnešní doby zde přibýlo 15% lesní půdy na úkor zemědělské a zároveň největší část z ní zaujímá

právě plužina. Toto velké odlesňování mělo velký vliv na zdejší ekosystém. Muselo docházet k častým záplavám, erozím půdy, větší sucho i nepříznivé větrné podmínky.

Závěr

Téma středověký les je velice široké a zcela jistě by šlo brát do větší hloubky. Jak způsobů využití lesa, tak dalších témat spjatým s lesem je velké množství, které zdaleka nejde zahrnout do této práce. Středověký les je specifickou částí archeologie středověku, avšak z velké části má podobné charakteristiky jako předchozí i pozdější chronologická období, které nesou podobné metodologické problémy výzkumu.

Použitá literatura:

- Beranová, M., 2007: Jídlo a pití v pravěku a středověku, Academia
- Buček, A., Černušáková, L., Friedl, M., 2017: Kulturní detail v krajině: Starobylé pařeziny jako historická struktura krajiny, Kroměříž
- Černý, E., 1983: Vztah zaniklých plužin k rozloze lesů na Dražanské vrchovině v období vrcholného feudalismu, *Archaeologia historica*, vol. 8, iss. [1], pp. 423-432
- Daňková, Š., 2017: Les v životě středověkého člověka, Olomouc
- Ehrlich, M. a kol., 2020: Typologie historické kulturní krajiny ČR, České Budějovice
- Fanta, J., 2007: Lesy a lesnictví ve střední Evropě: Z dávné historie využívání lesů, ŽIVA
- Gojda, M., 2000: Archeologie krajiny: Vývoj archetypů kulturní krajiny, Academia
- Hrubý, P. a kol., 2014: Centrální Českomoravská vrchovina na prahu vrcholného středověku, Brno
- Kuna, M. a kol., 2004: Nedestruktivní archeologie, Academia
- Pauknerová, K., 2009: Lesní řemesla v experimentální archeologii, Olomouc